

BUITENGEWONE VERGADERING

MET DAMES

DER

REDERIJKERSKAMER BORGER,

TE

OUDEWATER.

Op VRIJDAG den 7 Mei 1858,

des avonds ten half acht ure,

in de Zaal van Mej. de Wed. VRIESMAN.

PROGRAMMA.

1. AFDEELING.

DE WANHOOP DES VREKS, door Mr. PRUDENS VAN DUIJSE.

Voor te dragen door den Heer T. KRUIJSHEER.

DE DOOD EENS SPELERS door A. VAN DER HOOP JR.

Voor te dragen door den Heer A. C. VAN AELST JR.

2. AFDEELING.

EEN GOM UIT OOST-INDIËN.

Blijspel in twee bedrijven, door ARNOLD.

PERSONEN:

Smit, Logementhouder.	de Heer T. KRUIJSHEER.
Eduard, } zijne zonen.	„ A. C. VAN AELST JR.
Willem, }	„ H. C. PENNINK.
Bernard, zijn broeder.	„ M. MOL.
Karels, onder den naam van B. Smit, avonturier.	„ S. GELDERMAN.
Pieter, bediende in 't Logement.	„ BOBUS NOLEN.

Te Oudewater, bij A. J. A. ROLDANUS.

Van reciteren naar amuseren: De ontwikkeling van *Borger* 1854 - 1886

ANITA DE BRUIJN

Inleiding

Met Rederijderskamer *Achilles* te Amsterdam als groot voorbeeld, ontstonden gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw honderden rederijderskamers, reciteercolleges en aanverwante verenigingen in Nederland.

Achilles heeft zich tot haar verdwijnen in 1861 alleen beziggehouden met het voordragen, het reciteren 'pur sang'. Het vermoeden bestaat echter dat een groot aantal van de andere rederijderskamers zich na verloop van tijd gingen bezig houden met toneelspelen. Dit laat zich afleiden uit het feit dat de verenigingen zich niet meer alleen *Rederijderskamer* of *Reciteercollege* noemen, maar veel vaker *Toneelvereniging*, *Toneelclub*, *Reciteer- en Toneelgezelschap*, enz., terwijl zij zich wel lieten opnemen in het *Jaarboekje voor Rederijders* en het *Nieuwe Jaarboekje voor Rederijders*.

Betekent dit wellicht dat zij naast toneelspel toch ook het reciteren nog beoefenden, of wilden zij het prestigieuze aanzien van een rederijderskamer, met als voorbeeld het deftige Achilles met de beroemde Van Lennep, terwijl ze zich eigenlijk bezig hielden met het niet-prestigieuze amateur-toneel?

Uit de geschiedenis van rederijderskamer *Borger* te Oudewater blijkt, dat dit een kamer was die van start ging als 'vereniging tot oefening in uiterlijke welsprekendheid' en als belangrijkste bezigheid het voordragen van gedichten in haar vaandel droeg, maar zich al snel toelegde op het spelen van toneel. Deze ontwikkeling is misschien representatief voor veel andere kleine kamers in de provincie, hoewel daarover zonder uitgebreid archiefonderzoek niets met zekerheid gezegd kan worden.

Van *Borger*, genoemd naar de dichter Elias Annes Borger, is helaas weinig overgebleven: 5 notulenboeken die de jaren 1854-1875 en 1881-1931 beslaan, een gedeelte van de bibliotheek en een enkele brief en briefkaart. Ik heb de handgeschreven notulenboeken, die zich in het Gemeentearchief van Oudewater bevinden, als bron gebruikt. Ik beperk mijn onderzoek tot de jaren 1854-1886, de jaren waarin groei, bloei en verval *Borger* als *voordrachtsvereniging* zich duidelijk aftekenen.

1. De Vereeniging

In 1854 wordt in Oudewater een 'Vereeniging tot oefening in uiterlijke welsprekendheid' opgericht als onderdeel van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

De notulen van de oprichtingsvergadering vermelden dat er 14 *werkende* leden aanwezig zijn. Dit aantal blijft gedurende het bestaan van deze vereniging ongeveer gelijk, maar wat zij precies doen en wat de criteria zijn om als werkend lid te worden aangenomen wordt uit de notulen niet duidelijk. De vereniging kende ook *kunstlievende leden*, maar over hun aantal en werkzaamheden is niets bekend, de notulist vermeldt niet meer dan: Dhr. X. meldt zich aan als kunstlievend lid. Er is helaas geen wettenboekje overgeleverd, zodat over doel, ledenaantal en financiële middelen van deze vereniging niets met zekerheid valt te zeggen. Zo'n boekje moet er echter wel geweest zijn, want op gezette tijden houden de leden zich bezig met het bijstellen van de wetten. Daar komt bij dat de notulist een man van weinig woorden lijkt te zijn: van geen enkele vergadering geeft hij een uitgebreid verslag, het blijft bij een korte opsomming van de besproken onderwerpen waardoor niet duidelijk wordt of er tijdens een vergadering over bepaalde zaken gediscussieerd wordt, en zo ja, door wie.

Gedurende de eerste vier jaar van haar bestaan ontmoeten de leden van de vereniging elkaar één maal per maand voor een 'gewone vergadering'. Zij houden zich dan bezig met het schrijven en bijstellen van de wetten, het bespreken van ingekomen brieven, de notulen van de vorige vergaderingen en het voordragen van gedichten (en soms ook proza). Op iedere vergadering worden er drie of vier voordrachten gehouden. Volgens een afstreeplijstje in één van de notulenboeken traden de leden bij toerbeurt op. In de notulen wordt geen melding gemaakt van het al dan niet beoordelen van de voordracht door de overige leden, wat bij andere kamers wel usance is. Over deze 'sprekers', zoals ze steevast aangeduid worden, vermeldt de notulist ook bijzonder weinig. Over de onderwerpen van de spreekbeurten vaak niet meer dan de titel, bijvoorbeeld 'Karel en Maria', 'Treffende Moederliefde'. De namen van de sprekers worden niet vermeld, zij worden slechts aangeduid met: 'Iste spreker, 2e spreker'. Alleen als iemand een zelfgeschreven gedicht voordraagt wordt zijn naam vermeld. Het komt ook voor dat de notulist alleen de auteur van het voorgedragen stuk vermeldt. Er ontstaat zo geen duidelijk beeld over de declamatorische begaafdheden van de voordragers, evenmin valt vast te stellen welke dichters en auteurs favoriet waren, al komen de volgende namen vaak voor: Van Zeggelen, Tollens, Withuys, Cats, Van Lennep, Helmers, Van Halmael, Vondel, De Bull en Van Beers.

Vanaf de derde vergadering in 1854 wordt er naast de verplichte vier voordrachten ook een niet-verplichte 'Bijdrage' ingesteld. Ik vermoed dat het hier om een onvoorbereide lees- of spreekbeurt gaat, een training in het improviseren. Tevens wordt er op bijna elke vergadering een bladzijde

voorgelezen uit een *Handleiding ter oefening in uiterlijke welsprekendheid*, wat meestal wordt aangeduid met 'het bekende werk', maar om welk werk het hier gaat is niet bekend.

Het feit dat de kamer zich 'vereeniging tot oefening in *uiterlijke welsprekendheid*' noemt en bijna elke vergadering inspiratie put uit een theoretisch werk over deze materie, doet vermoeden dat het deze vereniging om het reciteren 'pur sang' te doen is, maar deze doelstelling komt in de notulen niet expliciet aan de orde. Slechts één maal wordt er iets vermeld dat lijkt te wijzen in de richting van een programma

[. . .] daar wij hier [verbonden zijn] door den band der vriendschap niet alleen, maar tevens door de begeerte naar meerdere kennis en volmaking in eene eigenschap des menschen, die een sieraad in hem genoemd mag worden, namelijk die der *uiterlijke welsprekendheid*.

Tijdens de achtste vergadering van het eerste jaar is er voor het eerst iemand afwezig die een verplichte spreekbeurt moest houden. De vereniging grijpt meteen in: er wordt een boete van 10 cent gesteld op het verzuimen van het houden van een voordracht. In diezelfde vergadering wordt ook een andere maatregel genomen: het houden van een 'gewone voorlezing' wordt ook verplicht gesteld, maar wat dat precies inhoudt wordt niet duidelijk.

In de volgende jaren neemt het verzuim van de sprekers toe, met een dieptepunt in 1857. Hoewel het aantal verplichte sprekers dan al van vier naar drie is teruggebracht, komt men alleen in mei en juni stipt de verplichtingen na. In november schitteren zelfs alle geprogrammeerden door afwezigheid! Het zijn signalen dat de animo tot voordragen aan het wegebben is. In dat licht lijkt het niet toevallig dat in december 1857 de Vereeniging besluit zich 'te verheffen tot eene *Rederijkers Kamer*' en zich voortaan *Borger* zal noemen.

Over het waarom van deze naamsverandering geven de notulen geen uitsluitsel, maar dat men van nu af aan een geheel andere koers gaat varen valt er wel uit af te lezen.

2. *Borger*, de Rederijkerskamer

In 1858 begint men met met het organiseren van *buitengewone vergaderingen met dames*. Deze avonden moeten gezien worden als een soort uitvoeringsavonden, waarop de werkende leden van de rederijkerskamer aan de kunstlievende en niet-leden lieten zien wat ze in hun declamatorische mars hadden.

In 1858 houdt men het nog op twee van deze avonden: het programma bestaat uit het reciteren van gedichten, maar ook het *opvoeren* van een blijspel.

Vanaf 1859 wordt de frequentie opgevoerd tot drie buitengewone

REDERLIJKERS-KAMER

„BORGER”

TE OUDEWATER.

BUITENGEWONE VERGADERING MET DAMES

Op Vrijdag den 12 Februarij 1864, des avonds ten 7 ure.

IN DE ZAAL VAN DEN HEER S. GROESBEEK.

VOLGORDE DER WERKZAAMHEDEN:

N° 1. **GOEDE HARTEN.**

Tooneelspel in één Bedrijf.

PERSONEN:

Schultens	de Hr. A. C. van Aelst Jr.
August, zijn zoon, student	A. van Aelst.
Van Gendersen, kapitein	J. Boer.
Weger, weekeraar	G. C. van Aelst.
David, oud bediende van den heer Schultens	J. van 't Kruijs.
Winkelbediende	H. C. Pennink.
Onderofficier	M. J. J. Nielsen.
Geregtediensnaars.	

Bustpoos.

N° 2. **DE KOZAKKEN,**

OR

WAT DOET DE SCHRIK NIET?

Blijspel in één Bedrijf. (Gewijsgd door een lid dezer Kamer.)

PERSONEN:

Uhle, voormalig pachter	de Hr. J. van 't Kruijs.
Karel, zijn vader, een oud man	G. C. van Aelst.
Fritz, zoon van Uhle	J. Boer.
Haas, nachtwacht op een naburig dorp	H. C. Pennink.
1 ^e Fransche soldaat, 1 ^e gedeelte	A. van Aelst.
2 ^e	M. J. J. Nielsen.
1 ^e 2 ^e	A. C. van Aelst Jr.
Jan, zoonje van Haas	de jonge Hr. A. C. van Aelst.
Fransche soldaten, zwijgende.	

Bustpoos.

N° 3. **NIET OF GRAAG.**

Blijspel in één bedrijf. Voor rederijkers vrij bewerkt naar het deenssch van H. C. Andersen.

PERSONEN:

Niet } reizigers	de Hr. A. C. van Aelst Jr.
Graag }	G. C. van Aelst.
Hans, bediende.	

Kinderen beneden de 15 jaar worden niet toegelaten. (Art. 5 der wet.)

 Men wordt verzocht in de Zaal niet te rooken.

vergaderingen met dames per jaar. Dit duurt tot en met 1866, daarna worden het er weer twee per jaar.

Ondertussen gaan de maandelijks vergaderingen gewoon door, maar aan het voordragen komt men nauwelijks meer toe omdat . . . men het te druk heeft met het repeteren van de toneelstukken. Vlak voor zo'n buitengewone vergadering last men een extra vergadering in, waarschijnlijk een generale repetitie.

Eén ding wordt bij alle onzekerheid wel duidelijk: zo gauw de vereniging zich *rederijkerskamer* is gaan noemen, gaat men uitvoeringsavonden organiseren waar veel werk van gemaakt wordt. Deze ontwikkeling van voordragen naar toneelspelen, die in 1858 en 1859 begint, zet zich voort in de volgende jaren. Het dieptepunt wat betreft het voordragen binnenskamers ligt wel in februari 1861, als er eindelijk weer eens spreekbeurten zijn, die echter wegens gebrek aan aanwezige leden geen doorgang kunnen vinden. Het aantal sprekers wordt dan ook in 1864 stilzwijgend teruggebracht van drie naar één, maar een jaar later toch weer verhoogd naar twee. Dit lijkt enig effect te hebben, want in die schaarse vergaderingen met voordrachten (nog ongeveer vijf à zes per jaar) komen de sprekers hun verplichtingen na.

Uit de notulen valt ook op te maken dat er steeds meer aandacht aan het uiterlijk vertoon van de buitengewone vergaderingen met dames wordt geschonken. Zo is er in 1863 expliciet sprake van een rekening voor 'Costumes', f 30,- en muziek, f 25,-. De kosten voor de muziek waren zelfs f 5,- hoger dan was gepland omdat er langer werd gespeeld dan afgesproken was. Deze kosten zijn vrij hoog als men bedenkt dat de toegang voor introducees 25 tot 49 cent bedraagt en *Borger* bijna elk jaar met een kastekort geconfronteerd werd!

Tot en met 1886 blijft de belangrijkste activiteit van de kamer het organiseren van de buitengewone vergaderingen, die steeds grootser van opzet worden, vaak met muziek en soms zelfs met zang of een 'Bal' na, maar de voordrachten blijven uiteindelijk achterwege. Tekenend voor de veranderde mentaliteit lijkt de mededeling die vanaf ongeveer 1881 onderaan de programma's verschijnt: 'Men wordt verzocht tijdens de voordracht geen ververschingen te doen rond dienen'.

Niet alleen brachten de toneelopvoeringen het voordragen in het gedrang; vanaf het eind van de jaren '70 gaat men zogenaamde 'spreekbeurten' houden over onderwerpen als 'Marie Antoinette, Koningin van Frankrijk', 'Brandspuiten' en 'Tabak'. Omdat het notulenboek over de periode 1875-1880 ontbreekt in het archief, is niet precies vast te stellen waarom en hoe deze activiteit werd ingevoerd. Deze spreekbeurten zijn verplicht, maar worden toch vaak niet vervuld. Hoewel de boete voor het niet vervullen van een beurt gestegen is tot 15 cent, is dat voor de leden van *Borger* geen belemmering om niet te spreken. Het boetesysteem wordt, zo lijkt het, zelfs op een geheel eigen wijze toegepast: men *kies*t voor de boete of de beurt! Er zijn een paar enthousiaste leden die, als er weer eens geen sprekers zijn, uit het hoofd spreken of voordragen. Het valt op dat dat vaak dezelfde

personen zijn die de hoofdrollen in de stukken vertolken en de belangrijkste bestuursfuncties vervullen. Dit lijkt er op te duiden dat *Borger* dreef op de inzet van een handjevol mensen. Nadere gegevens over deze personen waren moeilijk te vinden omdat een groot gedeelte van het bevolkingsregister van Oudewater door brand is verwoest.

3. De buitengewone vergaderingen met dames

Op de eerste buitengewone vergadering met dames die rederijkerskamer *Borger* organiseerde werd er vóór de pauze voorgedragen en na de pauze een blijspel opgevoerd. Maar deze avond blijkt niet representatief te zijn voor de vele avonden die *Borger* nog zou houden. Het opvoeren van blijspelen, kluchten en dramatische schetsen krijgt gaandeweg de overhand boven het voordragen van gedichten. Wordt er in 1859 nog op twee van de drie avonden voorgedragen, in 1860, 1861 en 1862 is daartoe nog maar één avond gereserveerd. In 1863 heeft het toneelspel het reciteren zelfs geheel verdrongen.

Daarna gaat het met het voordragen steeds meer bergafwaarts; af en toe (1865, 1866, 1868, 1870 en 1872) staat er nog wel eens een gedicht op het programma, maar het aandeel in het totaal is uiterst marginaal geworden. Als er al voordrachten zijn, dan worden die voor de pauze gehouden en direct gevolgd door een blijspel of klucht. Na de pauze volgt dan een tweede blijspel of klucht.

Aanvankelijk voert men toneelspelen op van echte rederijkersauteurs als Arnold, een Neefje van Jan de Rijmer en A. van der Hoop Jr. Vanaf 1863 werkt men steeds meer met stukken die zijn 'bewerkt voor Rederijkers', bijvoorbeeld *Floris de Vijfde* van W. Bilderdijk of 'Gustaaf Wasa, Zeer vrij naar het Engelsch. voor Rederijkers bewerkt, door D.F. van Heijst'. Bewerkt voor rederijkers betekent meestal niet meer dan dat de vrouwenrollen zijn geschrapt, of zijn vervangen door mannenrollen. Overigens treden er bij *Borger* vanaf 1873 zo nu en dan wel dames op, hoewel de beslissing om dit toe te laten gepaard ging met een uitgebreide discussie.

Ook worden er toneelspelen opgevoerd waarvan de auteur niet vermeld wordt: 'De Rederijker Minnaar, Blijspel in één bedrijf' of stukken die vertaald en bewerkt zijn: 'De Vrek. Blijspel in 5 bedrijven, vertaald en voor rederijkers bewerkt door de vertaler van "Bergen en Dalen" '.

De keuze van de stukken wordt op de gewone vergaderingen bepaald. In de praktijk komt dit er op neer dat men een voorstel van de voorzitter met algemene stemmen aanneemt.

Besluit

Opvallend aan de geschiedenis van rederijkerskamer *Borger* is dat deze vereniging in een periode van iets meer dan 20 jaar een vrij drastische verandering onderging. Van een vereniging die zich voornamelijk met het

binnenskamers voordragen van gedichten bezighield in 1854, ontpopte men zich tot een soort amateurtoneelvereniging in 1886, wier belangrijkste activiteit bestond uit het organiseren van opvoeringsavonden met kostuums, muziek, zang en soms een Bal na.

Dit wat wazige beeld werd gedestilleerd uit de enkele notulenboeken die overgeleverd zijn van rederijderskamer *Borger*. Van veel rederijderskamers en reciteerverenigingen bevinden zich notulenboeken, brieven, wetten e.d. in verschillende archieven in Nederland, waaruit een dergelijk beeld geschetst kan worden. Samen geven deze onderzoeken dan wellicht een vastomlijnd beeld van de ontwikkelingsgang van het fenomeen rederijderskamer.

REDERIJKERS WEEKBLAD.

UITGAVE

ONDER MEDEWERKING VAN VELE LETTERKUNDIGEN.

1867.

VIERDE JAARGANG

N°. 1-52.

TEUTRECHT,
BIJ J. G. ANDRIESEN & ZOON.

